

РОЗДІЛ 4 ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 321.34.2

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

PROBLEMS COURT SETTLEMENT OF COMMERCIAL DISPUTES

Джепа Ю.А.,
доцент кафедри правосуддя
Сумського національного аграрного університету,
суддя господарського суду Сумської області

У статті визначено основні проблеми досудового врегулювання господарських спорів. Охарактеризовано кожну з цих проблем. Наведено позиції науковців щодо вказаного питання.

Ключові слова: конфлікт, господарське право, суб'єкти господарювання, господарські спори, досудове врегулювання.

В статье определены основные проблемы досудебного урегулирования хозяйственных споров. Охарактеризовано каждую из этих проблем. Приведены позиции ученых по указанному вопросу.

Ключевые слова: конфликт, хозяйственное право, субъекты хозяйствования, хозяйственные споры, досудебное урегулирование.

In this article examined basic problems of pre-trial settlement of economic disputes. Characterized each of these problems. An item scientists said on issue.

Key words: conflict, commercial law, business entities, commercial disputes, court settlement.

Актуальність теми. Господарському судочинству притаманні деякі специфічні інститути, мета існування та впровадження яких спрямовані на розгляд та вирішення господарських спорів. Одним із таких інститутів є інститут досудового врегулювання господарських спорів, який являє собою сукупність правових норм та має ознаки, які притаманні основним засадам (принципам) господарського судочинства, а саме: нормативне врегулювання, визначення особливостей розгляду та вирішення спору, самостійний порядок та вираження і практичне значення.

Набуття незалежності Україною знаменувалося початком викорінення елементів радянської системи права, що обмежували право доступу суду до окремих категорій справ. Таким чином, норми, що регулювали досудову поведінку осіб у господарському процесі, зазнали змін.

Очевидно, що діяльність господарюючих суб'єктів супроводжується виникненням, функціонуванням та припиненням великої кількості відносин. Механізм взаємодії між господарюючими суб'єктами не може бути позбавлений конфліктів, які призводять до спорів між суб'єктами господарської діяльності.

Вказані конфлікти між суб'єктами господарської діяльності прийнято називати господарськими спорами. Законодавчо встановлено право вжиття заходів господарюючих суб'єктів для врегулювання господарських спорів з іншою стороною в досудовому порядку.

Головною метою інститутів господарського судочинства є вирішення й розгляд спорів між господарюючими суб'єктами. Одним із вказаних інститутів

є інститут досудового врегулювання господарських спорів, який характеризується такими принципами, як: самостійний порядок та вираження й практичне значення, нормативне врегулювання, визначення особливостей розгляду та вирішення спору.

Даний вид врегулювання господарських спорів є вагомим у судовій системі загалом, та у діяльності кожного суб'єкта господарської діяльності зокрема. Досудове врегулювання вказаних спорів існує для неупередженого розгляду спору між суб'єктами господарської діяльності й застосовується сторонами добровільно з метою його швидкого вирішення. Внаслідок цього, суди мають менше справ для розгляду, що повинно позитивно впливати на їх безпосередність при прийнятті рішень.

Проблеми досудового врегулювання господарських спорів у своїх працях у тій чи іншій мірі були досліджені такими вченими, як: І.А. Балюк, В.Є. Беляневич, С.Ф. Домбровський, Т.С. Дунайло, Г.Л. Знаменський, Ю.В. Волочай, О.В. Гончарова, С.О. Граб, Л.Є. Зуєва, І.Г. Побірченко, Д.М. Притика, В.В. Резнікова, Т.В. Степанова, М.І. Тітов, В.Д. Чернадчук, В.С. Щербина та інші.

Однак, не применшуючи значення досліджень вищевказаних авторів, необхідно відмітити, що проблеми досудового врегулювання господарських спорів не були систематизовані ні в одному із досліджень. Дана наукова робота направлена на позбавлення вказаного недоліку.

Отже, **метою** даної статті є дослідження проблем досудового врегулювання господарських спорів та надання пропозицій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Для більш комплексного окреслення проблем досудового врегулювання господарських спорів необхідно зазначити, що господарський спір – це правовий конфлікт, що виникає при створенні, організації діяльності та ліквідації суб'єктів господарювання, а також у сфері здійснення та управління господарською діяльністю з приводу взаємовиключних матеріальних суб'єктивних прав чи інтересів сторін, що може ускладнюватися за рахунок додаткових (адміністративного, податкового, земельного) елементів і підлягає розгляду та вирішенню в порядку позовного провадження у господарському судочинстві [1, с. 471].

Порядок досудового регулювання визначається розділом II Господарського процесуального кодексу України, ст. 5 якого зазначає, що сторони застосовують заходи досудового врегулювання господарського спору за домовленістю між собою. Звідси випливає, що сторони можуть обумовити в договорі порядок й умови досудового врегулювання спору. Крім того, розділом II ГПК України встановлено порядок і умови пред'явлення претензії, строків її розгляду, повідомлення про результати такого розгляду та ін. Стаття 11 ГПК України встановлює порядок врегулювання спорів, які виникають при зміні й розірванні господарських договорів. Також порядок досудового регулювання регулюється іншими нормативно-правовими актами (наприклад, Повітряним кодексом України, Статутом автомобільного транспорту України тощо). До того ж, претензійний порядок на сьогоднішній день передбачений деякими міжнародними нормативно-правовими актами, деякі з них ратифіковані Верховною Радою України та переважають над вітчизняними у порядку діючого законодавства. Так, обов'язковий претензійний порядок встановлений Конвенцією для уніфікації деяких правил, що стосуються міжнародних повітряних перевезень, від 12 жовтня 1929 р. (Варшавська конвенція) зі змінами відповідно до глави I Гаагського протоколу від 28 вересня 1955 р., Угодою про міжнародне залізничне вантажне сполучення (УМВС) (набрала чинності 1 листопада 1951 р.) та Конвенцією про міжнародні залізничні перевезення (КОТІФ) від 9 травня 1980 р. згідно з текстом Протоколу змін від 3 червня 1999 р.)

Згідно зі ст. 5 ГПК України: «Сторони застосовують заходи досудового врегулювання господарського спору за домовленістю між собою». Отже, проаналізувавши статтю, необхідно вказати, що застосування заходів досудового врегулювання господарського спору за домовленістю між собою є правом господарюючих суб'єктів та застосовується в добровільному порядку.

Необхідно констатувати, що згідно зі ст. 6 ГПК України досудове врегулювання спорів здійснюється шляхом звернення з письмовою претензією, яка надсилається рекомендованим або цінним листом, або вручається під розписку. Частина 2 аналізованої статті закріплює положення, що підприємства та організації, чії права та законні інтереси порушено, з метою безпосереднього врегулювання спору з по-

рушником цих прав та інтересів звертаються до нього з письмовою претензією [2]. В даному випадку доцільною є позиція В.Д. Чернадчука, який вважає, що претензія, як матеріально-правова вимога одного з учасників спірних правовідносин до іншого, являє собою засіб урегулювання конфлікту самими сторонами без втручання господарського суду [3, с. 52].

Проаналізувавши законодавство з приводу досудового врегулювання господарських спорів, необхідно вказати, що дане правове явище характеризується самостійністю сторонами застосування заходів, які спрямовуються на вирішення між господарюючими суб'єктами спору, не вступаючи при цьому у відносини з судом, шляхом подавання претензії стороні, яка порушила умови договору.

Як уже було зазначено вище, досудове врегулювання господарських спорів є правом господарюючих суб'єктів, між якими виник спір, а не обов'язком. Але така ситуація була не завжди. До 2002 року держава зобов'язувала сторони використовувати дану стадію господарського процесу. В статті 63 Господарського процесуального кодексу України було відмічено, що позовна заява повинна бути повернута у випадку неподання доказів про вжиття заходів досудового врегулювання.

Необхідно зазначити, що в той час був порушений ґрунтовний принцип Конституції України, який закріплений у ст. 124 «Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі», згідно з яким, якщо право фізичної особи (юридичної особи, або особи без громадянства) порушено, або не визнано, то особа має право в судовому порядку доводити визнання свого права, або факт його порушення, в свою чергу, суд зобов'язаний вирішувати дані справи в обов'язковому порядку та не може позбавляти права особи на судовий розгляд її справи.

Однак, 9 липня 2002 р. Конституційний Суд України рішенням № 15-рп/2002 у справі № 1-2/2002 [3] встановив, що положення частини другої статті 124 Конституції України (254к/96-ВР) необхідно трактувати таким чином: «Право особи (громадянина України, іноземця, особи без громадянства, юридичної особи) на звернення до суду за вирішенням спору не може бути обмежене законом, іншими нормативно-правовими актами. Встановлення законом або договором досудового врегулювання спору за волевиявленням суб'єктів правовідносин не є обмеженням юрисдикції судів і права на судовий захист» [4].

Згодом було прийнято Закон України від 23 червня 2005 р. № 2705-IV «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відносного досудового врегулювання спорів», згідно з яким виключено положення п. 7 ч. 1 ст. 63 ГПК України: «у випадках неподання доказів вжиття заходів досудового врегулювання спору, позовна заява повертається». Таким чином, визначено, що досудовий порядок врегулювання господарських спорів не є обов'язковою умовою (стадією) для подальшого розгляду справи господарським судом. Також законом було внесено зміни і до ч. 1 ст. 5, якими встановлено, що сторони

застосовують заходи досудового врегулювання господарського спору за домовленістю між собою [5].

В.Д. Чернадчук, В.В. Сухонос, В.П. Нагребельний, Д.М. Лук'янець вважають, що порядок досудового врегулювання господарських спорів ефективно діяв лише завдяки особливостям радянської господарської системи, а в нових умовах не може ефективно застосовуватись і втратив популярність серед суб'єктів господарювання, тому він не потрібен взагалі [3, с. 50]. Отже, справді, даний вид врегулювання спору між суб'єктами господарювання не є популярним та ефективним, адже згідно зі статистичними даними всього лише 5% спорів вирішуються в досудовому порядку.

Таким чином, варто розглянути основні проблеми досудового врегулювання господарських спорів, які розглядаються в правовій доктрині господарського права С.В. Стасюком та Н.В. Рибальченком:

- претензійний порядок дасть винній стороні можливість спотворювати обставини справи, перекручувати факти на свою користь, давати неповний перелік документів, приховувати обставини справ й ухилятися від відповідальності;

- немає жодної гарантії на позитивне вирішення конфлікту (за статистикою всього лише 5% спорів вирішуються в досудовому порядку);

- відсутність можливості отримання акта преюдиційного характеру: ухвали чи рішення суду, в яких безпосередньо встановлюються факти, що мали місце при виникненні певних правовідносин, наприклад, договірних, і, відповідно, дається юридична оцінка вчиненим діям (резолютивна частина рішення);

- ймовірно, що винна сторона не відповідає у встановлений законом термін на претензію або просто проігнорує її. Це дасть їй можливість затягнути вирішення спору й виграти мінімум 2–3 місяці до звернення до суду;

- визнання або навіть часткове визнання претензії ще не свідчить, що вимоги будуть виконані [6, с. 47; 7, с. 13].

Частина 1 ст. 222 ГК України містить загальне правило, згідно з яким учасники господарських відносин, що порушили майнові права або законні інтереси інших суб'єктів, зобов'язані поновити їх, не чекаючи пред'явлення їм претензії чи звернення до суду. Слід погодитися з думкою про те, що декларативність цієї норми зумовлена відсутністю будь-яких санкцій за невиконання правопорушником обов'язку поновити порушені права або інтереси інших суб'єктів [8, с. 377]. Уявляється доцільними ввести зазначену відповідальність та її ініціювання на розсуд суду. Встановивши дану санкцію у вигляді штрафу, сторона, яка порушила зобов'язання, отримує стимул якнайскоріше виконати свої зобов'язання та поновити права і законні інтереси іншої сторони.

У свою чергу, Т.В. Степанова вказує на більш практичні недоліки досудового врегулювання господарських спорів. Так, пунктом 9 ст. 222 Господарського кодексу України закріплено, що стягнення з винної особи штрафу, у встановленому чинним законодав-

ством розмірі, якщо нею було порушено встановлені строки розгляду претензії, або якщо особа залишила претензію без відповіді [2]. Дослідниця зазначає, що варто звернути увагу на імперативне викладення формулювання вищезазначеної статті ГК («стягує») та вказує, що не у всіх випадках доцільним є накладення на винну особу штрафу через залишення без відповіді претензії. Прикладом є ситуація, коли винна особа виконала вимоги, вказані в претензії, але не надала відповіді, щоб не витратити зайвого часу, та розраховує на те, що позивач самостійно зверне увагу на виконання умов договору. В даному випадку він (через неухважність) звернеться до суду та буде винною особою. В таких ситуаціях суди, зазвичай, не стягували в дохід держави штраф. Але згідно з пунктом 9 ст. 222 ГК положення про стягнення тепер є імперативною нормою, невиконання якої може стати підставою для оскарження та скасування рішення першої інстанції. У зв'язку з цим необхідно «пом'якшити» формулювання аналізованої статті, встановивши право, а не обов'язок господарського суду стягувати в дохід держави відповідний штраф [9, с. 196]. З позицією автора, безумовно, варто погодитись, адже у практиці наявна велика кількість вищезазначених ситуацій, які можуть призвести до безпідставних наслідків для однієї зі сторін спору. В ст. 222 ГК встановлена чітка позиція законодавця щодо імперативності викладення даної норми, це може обумовлюватися недостатністю фінансування судової системи та намагання держави заповнити дані прогалини за рахунок встановлення таких норм.

Т.В. Степанова вказує на ще один наявний недолік, який присутній у п. 4 статті 222 ГК, у якому встановлено, всі документи, що підтверджують вимоги заявника, повинні додаватися в оригіналах чи належним чином засвідчених копіях. У свою чергу ст. 8 ГПК та вищезазначеною статтею зазначається, що до претензії можуть не додаватися документи, які є в другій сторони. Внаслідок повного або часткового відхилення претензії заявникові повинно бути повернуто оригінали документів, одержаних із претензією, а також надіслано документи, що обґрунтовують відхилення претензії, якщо їх немає у заявника претензії [10, с. 2]. Науковець звертає увагу на те, що ні попередньою редакцією Господарського процесуального кодексу України, ні нормами Господарського кодексу України, ні будь-якими іншими нормативно-правовими актами не встановлюється відповідальність за неповернення оригіналів документів, направлених іншої сторони. Наведена обставина є прогалиною чинного законодавства, тому що, встановлюючи обов'язок направлення заявником документів в оригіналі, необхідно встановлювати відповідальність отримувача за неповернення таких документів заявнику для підготовки позовної заяви або для інших потреб, наприклад, звітності. З огляду на вищевказане, автор пропонує застосувати ст. 9 Господарського процесуального кодексу України та стягнути з порушника штраф у розмірі 2% від суми претензії, але не менш як 5 і не більш як 100 розмірів неоподатковуваних мінімумів доходів громадян

[9, с. 195]. Проаналізувавши наведену проблему Т. В. Степановою, необхідно вказати, що вказаний недолік може призводити до реальної втрати документів та фінансових затрат у зв'язку з їх відновленням. Більше того, деякі документи не можливо відновити протягом короткого терміну, що призводить до обмеження прав однієї зі сторін. Це може негативно вплинути на господарську діяльність суб'єкта господарювання. Тому, не погоджуючись із автором у частині встановлення санкцій за неповернення документів заявникові, необхідно відмітити, що штраф з винного необхідно стягувати у п'ятикратному розмірі від суми затрат, які йдуть на відновлення документів. Дана санкція обумовлена також негативністю впливу відсутності документів на господарську діяльність суб'єкта господарювання.

При цьому чи не найважливішою проблемою регулювання претензійного порядку господарських спорів є на сьогодні відсутність чіткого механізму примусового виконання визнаної претензії. Визнана, але не виконана претензія, замість того, щоб допомогти захистити права та законні інтереси, навпаки, збільшує час, необхідний для відновлення порушених майнових прав, створює інші значні труднощі для потерпілої сторони, призводить до безпідставного збагачення недобросовісного боржника. За цілком слушним висловлюванням Ю. Павлюченко, сучасний досудовий порядок вирішення господарських спорів не захищає суб'єкта господарювання від наслідків правопорушення, тому що законодавчо регламентована поведінка боржника не підкріплюється державним примусом. Виникає ситуація, коли законодавець дав можливість оперативно захистити свої права, однак механізм реалізації такої можливості не встановив [11, с. 78].

Висновки. В ході дослідження виявлено такі проблеми досудового врегулювання господарських спорів:

- відсутність гарантії позитивного вирішення конфлікту;
- відсутність санкцій за невиконання правопорушником обов'язку поновити порушені права або інтереси інших суб'єктів до отримання претензії;
- відсутність відповідальності за неповернення оригіналів документів, які надані іншою стороною господарського спору;
- накладення на винну особу штрафу через залишення без відповіді претензії;
- можливість затягнення спору однієї зі сторін господарського спору;
- відсутність чіткого механізму примусового виконання визнаної претензії.

На практиці досудовий порядок здійснюється шляхом претензійної роботи. Реальність такого порядку врегулювання виникаючих господарських спорів забезпечується наявністю юрисконсультів у переважній кількості підприємств і організацій, а також дедалі більшою юридичною грамотністю керівників підприємств та організацій. Успіх такого порядку вирішення спорів залежить, насамперед, від серйозності ставлення до претензійного порядку як з боку заявників претензій, так і з боку тих, кому вони адресуються. Якщо претензія складається обдуманно, ґрунтовно, переконливо, з посиланнями на правові норми і розглядається вона серйозно, то це є запорукою врегулювання конфлікту самими сторонами без доведення його до господарського суду [12, с. 40].

Досудовий порядок є невід'ємною частиною господарського процесу, він опосередковує господарській спір та має притаманні йому матеріально-правові та процесуально-правові чинники, що дають підстави виділити зазначений порядок, як окремий галузевий принцип господарського судочинства, що визначає зміст його діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Таликін Є.А. Формування поняття господарського спору в контексті належної господарської юрисдикції / Є.А. Таликін // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 466–472.
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 21–22. – ст. 144.
3. Чернадчук В.Д., Сухонос В.В., Нагребельний В.П. та ін. Господарське процесуальне право. Підручник / В.Д. Чернадчук, В.В. Сухонос (ст.), В.П. Нагребельний, Д.М. Лук'янець; За заг. ред. к. ю. н. В.Д. Чернадчука. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 378 с.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 Конституції України: Рішення від 09.07.2002 № 15-рп/2002 // Офіційний вісник України від 26.07.2002. – 2002. – № 28. – 93 с. – ст. 1333.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо досудового врегулювання спорів: Закон України від 23.06.2005 № 2705-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 33. – Ст. 427.
6. Рибальченко Н.В. Конфлікти й протиріччя – у суді й поза ним / Н.В. Рибальченко // Правовий тиждень. – № 9, 47. – 18–24 листопада 2008 р. – [Електронний ресурс]. – Правовий тиждень. – URL: <http://www.legalweekly.com.ua/article/?uid=775>.
7. Стасюк С.В. Досудове врегулювання спору: можливість чи необхідність? / С.В. Стасюк // Юр. газета. – № 20 (32) від 04.12.2004 р.
8. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / за заг. ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 776 с.
9. Степанова Т.В. Про деякі прогалини порядку досудового врегулювання господарських спорів // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2005. – № 1. – С. 195–197.
10. Господарський процесуальний кодекс України: Кодекс від 06.11.1991 № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 6. – ст. 56.
11. Павлюченко Ю.М. Примусове виконання визнаної претензії / Ю.М. Павлюченко // Право України. – 2011. – № 6. – С. 78–83.
12. Абрамов Н.А. Хозяйственно-процессуальное право Украины : учеб. пособие (курс лекций) / Н.А. Абрамов. – Х.: Одиссей, 2003. – 335 с.